ABDULLA AVLONIY IJODIDA MA’RIFAT, TARBIYA VA MILLIY UYG‘ONISH G‘OYALARI

Nazirova O‘lmasxon

Farg‘ona davlat universiteti

Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili) yo‘nalishi

Annotatsiya. Maqolada Abdulla Avloniy ijodida ma’rifat, tarbiya, axloq va milliy uyg‘onish g‘oyalarining badiiy-pedagogik talqini o‘rganiladi. “Turkiy guliston yoxud axloq”, “Birinchi muallim”, “Ikkinchi muallim” kabi asarlar misolida ilm olish, odob-axloq, maktab va ustozning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, Avloniy qarashlarining bugungi ta’lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati yoritiladi.

Аннотация. В статье рассматривается художественно-педагогическое осмысление просвещения, воспитания, нравственности и национального пробуждения в творчестве Абдуллы Авлони. На примере произведений «Тюркский цветник, или Нравственность», «Первый учитель» и «Второй учитель» анализируются значение знаний, этики, школы и наставника для развития общества. Также раскрывается актуальность взглядов Авлони для современного образовательного процесса.

Abstract. This article examines the literary and pedagogical interpretation of enlightenment, education, morality, and national awakening in Abdulla Avloniy’s works. Through texts such as “Turkiy Guliston yoxud axloq” (“A Turkic Garden, or Morality”), “Birinchi muallim” (“The First Teacher”), and “Ikkinchi muallim” (“The Second Teacher”), it discusses the importance of knowledge, ethics, schools, and teachers in social progress. The article also highlights the relevance of Avloniy’s ideas to contemporary education.

Kalit so‘zlar: Abdulla Avloniy, ma’rifat, tarbiya, axloq, jadidchilik, milliy uyg‘onish, maktab, ustoz.

Ключевые слова: Абдулла Авлони, просвещение, воспитание, нравственность, джадидизм, национальное пробуждение.

Keywords: Abdulla Avloniy, enlightenment, education, morality, Jadidism, national awakening, school, teacher.

Kirish

O‘zbek ma’rifatparvarlik adabiyotida Abdulla Avloniy alohida o‘rin tutadi. U shoir, dramaturg, jurnalist, pedagog va jamoat arbobi sifatida xalqni ilmga chorlash, yosh avlodni tarbiyalash hamda jamiyatni yangilash yo‘lida faoliyat olib borgan. Avloniy ijodining markazida inson kamoloti, ma’naviy mas’uliyat va ma’rifat orqali taraqqiyotga erishish g‘oyasi turadi. Uning nazarida xalqning kelajagi, avvalo, ta’lim va tarbiya masalasiga qanday munosabatda bo‘lishiga bog‘liq edi [1].

Jadidchilik harakati davrida maktabni yangilash, darsliklar yaratish va zamonaviy bilimlarni yoyish muhim vazifaga aylandi. Avloniy bu jarayonda amaliy pedagogik faoliyati va adabiy asarlari bilan qatnashdi. U bilimni shaxsiy muvaffaqiyat vositasi sifatida emas, balki millat ravnaqi va jamiyat farovonligiga xizmat qiladigan kuch sifatida talqin qildi [2].

“Turkiy guliston yoxud axloq” asarida tarbiya masalasi

Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asari uning pedagogik va axloqiy qarashlarini ifodalovchi muhim manbalardan biridir. Asarda inson xulq-atvori, yaxshi va yomon fazilatlar, odob, mehnatsevarlik, sabr, rostgo‘ylik va vatanparvarlik kabi tushunchalar izohlanadi. Muallif tarbiyani inson hayotidagi hal qiluvchi omillardan biri deb biladi. Uning fikricha, yosh avlodning qanday inson bo‘lib voyaga yetishi oiladagi muhit, maktabdagi ta’lim va jamiyatdagi munosabatlar bilan chambarchas bog‘liq [1].

Asarning muhim jihati shundaki, unda axloqiy tushunchalar quruq nasihat tarzidagina berilmaydi; ular insonning kundalik hayoti va jamiyat oldidagi burchi bilan bog‘lanadi. Rostgo‘ylik ishonchni mustahkamlaydi, mehnatsevarlik maqsadga erishishga yordam beradi, ilmga intilish esa insonning dunyoqarashini kengaytiradi. Shu tariqa Avloniy

tarbiyani shaxsiy fazilatlar majmui bilan birga ijtimoiy taraqqiyotning ham zarur sharti sifatida ko‘rsatadi [1; 3].

“Birinchi muallim” va “Ikkinchi muallim”da ta’limning ahamiyati

Avloniy yaratgan “Birinchi muallim” va “Ikkinchi muallim” darsliklari bolalarga savod o‘rgatish va ularning bilimini bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qilgan. Ushbu kitoblarning yaratilishi jadid pedagogikasida yangi usuldagi maktablar uchun o‘quv materiallari zarur bo‘lgan davr bilan bog‘liq. Darsliklarda o‘quvchining yosh xususiyatlariga mos ravishda sodda, tushunarli matnlar va tarbiyaviy mazmun muhim o‘rin egallaydi [2; 3].

Mazkur asarlarda ta’lim faqat harf tanish yoki o‘qish-yozishni o‘rganish bilangina cheklanmaydi. O‘quvchida fikrlash, kuzatish, to‘g‘ri xulosa chiqarish va yaxshi xulqni shakllantirish ham ko‘zda tutiladi. Shu jihatdan Avloniy uchun muallimning vazifasi bilim berish bilan birga, bolada mustaqil fikrlash va mas’uliyat hissini uyg‘otishdan iborat. Ustozning shaxsiy namunasi ham tarbiya jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi [2; 3].

Ma’rifat va milliy uyg‘onish g‘oyasi

Avloniy ijodida ma’rifat millatning o‘zligini anglash va kelajagini barpo etish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Jaholat va savodsizlik jamiyat taraqqiyotiga to‘siq bo‘lishi mumkin; ilm esa insonni fikrlashga, o‘z huquq va burchlarini anglashga undaydi. Shu sababli yozuvchi ta’limni keng yoyish, maktablar faoliyatini rivojlantirish va zamonaviy bilimlarni o‘zlashtirish zarurligini ta’kidlaydi [1; 4].

Milliy uyg‘onish g‘oyasi Avloniy qarashlarida faqat o‘tmish bilan faxrlanishni emas, balki kelajak uchun mas’uliyatni ham anglatadi. Millatning ravnaqi yoshlarning bilimli, odobli va tashabbuskor bo‘lib ulg‘ayishiga bog‘liq. Bu qarashlar uning adabiy, publitsistik va pedagogik faoliyatini birlashtirib turuvchi asosiy yo‘nalishlardan biridir [4; 5].

Avloniy qarashlarining bugungi kundagi ahamiyati

Bugungi ta’lim tizimida ham bilim berish va tarbiyalash bir-biridan ajralmas jarayonlar hisoblanadi. Avloniy merosi o‘quvchilarda kitobxonlik, mustaqil fikrlash,

mehnatsevarlik, halollik va jamiyatga daxldorlik tuyg‘ularini shakllantirish zarurligini eslatadi. Uning asarlaridagi fikrlar zamonaviy pedagogika uchun ham muhim: ta’lim mazmunli, tushunarli va hayot bilan bog‘langan bo‘lishi, o‘qituvchi esa o‘quvchining shaxs sifatida rivojlanishiga ko‘maklashishi kerak [1; 2].

Avloniy merosini o‘rganish yosh avlodga jadidlarning maqsad va intilishlarini anglatish bilan birga, milliy madaniyat va ma’rifat tarixini chuqurroq tushunish imkonini beradi. Uning qarashlarini bugungi sharoitda qo‘llashda tarixiy davr xususiyatlarini hisobga olish, ayni paytda insonparvarlik va bilimga hurmat kabi umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirish muhimdir [4; 5].

Xulosa

Abdulla Avloniy ijodi ma’rifat, tarbiya va milliy uyg‘onish g‘oyalarining o‘zaro bog‘liqligini namoyon etadi. “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida axloqiy kamolot va insoniy fazilatlar, “Birinchi muallim” hamda “Ikkinchi muallim”da esa savodxonlik, ta’lim va yosh avlodni tarbiyalash masalalari yetakchi o‘rin tutadi. Avloniy uchun maktab va ustoz millat kelajagini shakllantiruvchi muhim kuch bo‘lgan.

Adibning ma’rifatparvarlik qarashlari bugun ham dolzarb. Ilmli, odobli va mas’uliyatli avlodni voyaga yetkazish jamiyat taraqqiyotining muhim shartidir. Shu ma’noda Avloniy merosi o‘zbek adabiyoti va pedagogik tafakkuri tarixida muhim o‘rin egallaydi hamda ta’lim-tarbiya jarayonida ma’naviy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.

2. Avloniy A. Birinchi muallim. – Toshkent: turli nashrlar.

3. Avloniy A. Ikkinchi muallim. – Toshkent: turli nashrlar.

4. Qosimov B. Milliy uyg‘onish: jasorat, ma’rifat, fidoyilik. – Toshkent: Ma’naviyat, 2002.

5. Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti manzaralari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2008.

6. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. “Abdulla Avloniy” maqolasi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti.